

VOORTGAANDE-VIEREN כִּזְנִי / N TS CH: stamwoord/werkwoord.

Het bereik van het Hebreeuwse (stam-)woord in TeNaCH.

Het werkwoord כִּזְנִי/NáTSàCH:

Het komt enkele keren voor in de Piëel-vervoeging, alleen in de infinitief en het participium, behalve in Esra 3:8 e.v., uitsluitend in I en II Kronieken. We gaan deze teksten na.

I Kron.15:21:

David geeft opdrachten aan de Levieten bij het binnen dragen van de ark in Jeruzalem “om zich te laten horen¹”

(Statenvertaling:)

En Mattihja enen Azàzja, met harpen² op de Scheminith³ om den toon te versterken⁴.

I Kron.23:4:

In dit hoofdstuk draagt David zijn werkzaamheden als koning over aan zijn zoon Salomo en daartoe behoort de verantwoordelijkheid voor het werk van de Levieten voor de dienst in de tabernakel:

(Statenvertaling:)

En uit dezen waren er vier en twintig duizend om het werk⁵ van het huis des HEEREN aan te drijven⁶.

II Kron. 2:2(Hebr.telling:2:1):

Salomo stelde mensen aan voor de bouw van de tempel en onder hen:

(Statenvertaling:)

.... en drie duizend en zes honderd opzieners⁷ over dezelve.

Idem in II Kron.2:18(Hebr.17).

II Kron.34:12:

Koning Josia neemt maatregelen tot het herstel van de tempel in Jeruzalem:

(Statenvertaling:)

... Levieten van de kinderen van de kinderen van Merari, mitsgaders Zacharia en Mesullam van de kinderen der Kohathieten om het werk voort te drijven⁸.

1. Vs 16: doende horen om te verheffen met stem tot vreugde.
2. Hebr. כִּבְנֹרוֹת /BeKiNNóRóWT, vele vertalingen: ‘met cythers’.
3. Dit Hebreeuwse woord wordt in de aantekeningen van de Statenvertaling verklaard als “de bas of tenor, die wel acht octaven verschilt van de superius (=sopraan- vk) of contra-tenor”. Het Hebreeuwse woord betekent ‘achtste’. Het NBG vertaalt “acht tonen lager”. Buber neemt aan dat het om een acht-snarig instrument gaat (“Achtsait”).
4. Hebr.: לִי/Le = om te, en dan volgt de infinitief van de Piëelvervoeging van het werkwoord. Het NBG vertaalt: ‘ter begeleiding’; Buber: ‘zum Vorspielen’.
5. Hebr.: מְלָאכָה /MeLá’KáH: het duidt op werk waartoe opdracht(een ‘boodschap’) is gegeven. Dit is het woord dat ook in Ex.20:8 gebruikt wordt bij het gebod om de Sabbath te ‘gedenken’(Hbr.: זָכַר /ZáKàR: beter ‘aan te haken bij’; zie) en in Dt 5 13. De drie andere woorden voor werk en arbeid, מְאָשָׂה, מְאָשָׂה, מְאָשָׂה /PàNGàL, M à’æSCHèH, JeGiaNG worden niet in dit verband gebruikt. Het ‘boodschapwerk’ hoort dan ook bij het ‘heerdienen’(עָבַד /NGáBàD).
6. Dezelfde vorm als bij aantekening 4. NBG vertaalt hier: ‘toezicht houden’, maar dit is zeker onjuist; Buber: ‘zu leiten’.
7. Hier staat het werkwoord in het participium actief. NBG: ‘opzichters’; Buber: ‘Beaufsichtiger’.
8. Zie aantekening nr 4, waarbij de Statenvertalers hier het woord ‘werk’ hebben toegevoegd *zonder*

II Kron.34:13:

(Statenvertaling:)

Zij waren ook over de lastdragers en *de voortdrijvers*⁹.

Het participium מְנַצֵּחַ/MeNàTSTSéàCH komt bovendien voor in het opschrift van 55 psalmen en in Hab.3:19. De Statenvertaling heeft daar ‘opperzangmeester’¹⁰.

Eén keer komt het voor in de Niphalvervoeging, n.l. Jer.8:5:

(Statenvertaling:)

Waarom keert *dan* dit volk te Jeruzalem [zich] af *met* een ‘*altoos durende*’ afkerigheid?

Het zelfstandig naamwoord מְנַצֵּחַ/NèTSàCH.

Dit woord komt vaak voor en wordt meestal met ‘duur’ of ook ‘eeuwigheid’ vertaald, maar enkele keren met ‘glans’, n.l. in I Kron.29:11, waar de Statenvertaling ‘overwinning’ en het NBG ‘roem’ vertaalt, in I Sam 15:29, waar de Statenvertaling eveneens ‘overwinning’ vertaalt, maar het NBG ‘onveranderlijke’, en in Klaagl 3:18, waar de Statenvertaling ‘sterkte’ en het NBG ‘kracht.

In Jes.63:3 en 6 komt het woord מְנַצֵּחַ/NàTSàCH nog voor dat de Statenvertaling consequent met ‘kracht’ (zie Klaagl.3:18 hier boven) vertaalt, maar het NBG met ‘bloed’ - in navolging van de LXX. Men neemt dan aan dat dit woord hier in Jes.63 NIET van het hier besproken werkwoord dient te worden afgeleid, maar van een tweede werkwoord, c.q. stamwoord, homoniem met het eerste, dat ‘uitspatten’ betekent en waarvan het in Jes. 63 gebruikte zelfstandig naamwoord met betekenis ‘het uitgespatte’, d.i. levenssap ofwel bloed is afgeleid.

Verantwoording van onze vertaling

Behalve als opschrift boven 55 psalmen komt dit stamwoord als werkwoord bijna uitsluitend voor in de Kroniekenboeken en dan in die teksten waarin het werk van de levieten beschreven wordt. Over het werk van de Levieten schrijven deze twee, in de Hebreeuwse bijbel de laatste, bijbelboeken op een specifieke manier¹¹. Hun werk is allereerst liturgie. Ook wanneer het lichamelijke arbeid betreft zoals het dragen van de ark of het herstel van de tempel, dient hun werk, in de visie van de Kroniekenboeken, in dit liturgische, cultische kader te worden geplaatst. Dat gebeurt vooral door de muzikale ‘begeleiding’ bij al dit werk, waarvoor de Levieten in het bijzonder hebben te zorgen.

Het wordt zo voorgesteld, dat deze musici en zangers de eigenlijke leiding hebben en niet alleen het werk be-geleiden. Musici en zangers gaan vóór bij het werk; ze gaan vooraan, zoals militaire muziekkorpsen dat oudtijds ook deden als er slag geleverd moest worden; ze zetten de toon, ze bepalen zo het tempo en de volgorde; ze brengen aan - en daarom is het uiteindelijk begonnen - , wat de ware betekenis is van al dit werk. En zo zorgen ze voor twee dingen tegelijk: enerzijds dat er *voortgang is* - en dat doen ‘voorgangers’ en dat houdt meteen leiding en toezicht in -, en anderzijds

dit schuin te drukken zoals zij meestal doen om aan te geven dat een woord er in het Hebreeuws niet staat, maar voor de verstaanbaarheid is toegevoegd! NBG: ‘om leiding te geven’; Buber: ‘Chorleitung’.

9. Zie aantekening 7. NBG: ‘en hadden de leiding’; Buber: ‘Dienst um Dienst anleitend’.

10. NBG: ‘koorleider’; Buber: ‘Chormeister’.

11. Zie o.a. G.von Rad, Theologie des Alten Testaments Tl I en R. de Vaux, Hoe het oude Israël leefde, deel II.

dat men beseft dat men bezig is om Gods naam te *vieren*. Het gaat in deze teksten steeds om *vierend voortgaan* en om *voortgaand vieren*. Met deze twee Nederlandse woorden kan niet alleen de betekenis van het Hebreeuwse woord beschreven worden, maar kan dit Hebreeuwse woord ook concreet worden *vertaald*.

Als *zelfstandig naamwoord* heeft het stamwoord een veel ruimer gebruik. De lexica vermelden twee betekenissen; ze corresponderen met het begrip ‘gevierdheid’ en met het begrip ‘voortgaan’ en met deze twee begrippen dient het zelfstandig naamwoord dan ook vertaald te worden.

Het bereik van de Nederlandse woorden

Eerst het woord *vieren*.

Uit Van Dale leren we drie woorden ‘vieren’:

1. vieren in de zin van feest vieren; in de zin van ‘eren’ en ook in de zin rust nemen;
2. vieren in de zin van ‘laten schieten’, van touw, van de teugel;
3. vieren in de zin vuur ontsteken, weerlichten.

Het laatste woord is verwant met ‘vuur’ en is hier niet te gebruiken.

Het eerste en tweede woord behoeven niet als homoniemen beschouwd te worden.

Voor de weergave van het Hebreeuwse woord komt zowel het eerste woord als het tweede woord in aanmerking.

Een viering kan betrekking hebben op bijzondere gebeurtenissen, bijzondere dagen. Vieren onderbreekt de normale dagelijkse werkzaamheden, maar herhaalt die soms wel via gezongen of gesproken woorden of gestyleerde en gespeelde handelingen en interpreteert deze, waardoor hun zinvolheid op een ander, meeromvattend of dieperliggend, nivo blijkt en een bepaalde glans krijgen. Ook mensen kunnen gevierd worden: iemand kan een gevierd musicus zijn.

Het woord ‘viering’ kan ook de speciale plaats in een kerk aanduiden, die bij feestelijkheden of diensten centraal staat; in kruiskerken is dat de ruimte waar langschip en koor de dwarsbeuken kruisen.

Vakantie vieren we; een huwelijk - als het goed is - ook. We zouden meer dingen kunnen vieren; soms lukt dat ook en doen we fluitend of zingend, d.w.z. vierend, wat we even vaak als moeitevol ervaren.

Maar om te kunnen vieren moeten we kunnen loslaten, de ‘zaken’ kunnen laten vieren.

En dan het tweede woord: *voortgaan*:

Voort heeft de betekenis van verder, vooruit en voorwaarts. Voortgaan is daarom ook ‘steeds doorgaan’. Voortgang met iets maken, is met iets verder komen, maar dat behoeft nog geen vooruitgang in te houden. Het heeft meer betrekking op de duur dan op de ontwikkeling.

De vernederlandsing van het Hebreeuwse stamwoord.

Het werkwoord נָצַח /NáTSàCH in de Piëel-vervoeging:

vierend-doen-voortgaan.

Deze woord-combinatie dienen we te horen in die teksten waarin de Leviëten de zorg hebben voor de gang van zaken in en met betrekking tot de tabernakel en de tempel: hun leiding en hun opzienschap bestaat daarin dat zij het werk ‘vierend-doen-voortgaan’.

Het participium van deze Qal-vervoeging n.l. מְנַצֵּחַ /MàN°TSéàCH, dat als opschrift boven 55 psalmen voorkomt, wordt meestal verklaard met ‘hij die vierend voortgaat’; vandaar de vertaling ‘koormeester’. Maar omdat een

dergelijke verklaring in de oude, Griekse en Latijnse, vertalingen niet voorkomt, terwijl die voor de hand zou liggen, is het zaak naar een andere uitleg te zoeken. Die vinden we wanneer we bedenken, dat niet zozeer **voor**-gaan, als wel **voort**-gaan bedoeld wordt en het participium kan ook betekenen: ‘dat wat vierend voortgaat’, ofwel: een ‘voortgaande viering’.

In de Niphalvervoeging:

vierend voortgaan.

Alleen in Jer.8:5; daar horen we dus over een *vierend-voortgaande* afkerigheid

Het zelfstandig naamwoord נִצְחָה/NèTSàCH:

voortgaande-gevierdheid of viering-en-voortgang. De eerste woordcombinatie horen we in enkele teksten, zoals I Sam.15:29, waar die-JHWH-van-Israël zelf wordt genoemd ‘de voortgaande-gevierdheid’ van Israël. En in Klaagl.13:18 horen we: (eigen vertaling:) *en-dan-zeg-ik: teloor gaat de-voortgaande-gevierdheid-mijner en-de-verwachting-mijner vandaanvan-die-JHWH-van-Israël.*

De tweede woord-combinatie geeft het Hebreeuwse woord weer in teksten zoals Ps.16:11: (eigen vertaling:) *’t klankmooie¹² in-de-rechter-jouwer viering-en-voortduur.* Vaker wordt dit woord verbonden met het voorzetsel ל/Le.

Vooral dan moet hoorbaar worden, dat in dit begrip niet alleen over langdurigheid - en zeker niet om een (tijdloze) eeuwigheid - maar over het voortduren van het vieren gesproken wordt Psalm 68:17 klinkt dan zo (eigen vertaling:) ... *en- die-JHWH-van-Israël is-aan-’t-gaan-wonen voor-viering-en-voortgang.*

Tenslotte moeten we hier terug komen op de vertaling van Jes.63;3 en 6. Vs 3 begint aldus: (Statenvertaling, gewijzigd naar de volgorde van de Hebreeuwse woorden) *De pers heb ik getreden alleen.*

Het hier gebruikte Hebreeuwse woord פִּוּרָה/PoeWRáH komt verder alleen nog voor in Haggai 2:17(Hebr.telling16). Het is niet het meestal gebruikte woord, dat is גַּת/GàT¹³. Dat treffen we aan in vs 2 van Jes.63. Een GàT is een in de rots uitgehouwen meestal vierkante bak van 4 - 6 m lengte en breedte. In die bak wordt, over de druiventrossen heen, gelopen - daar voor

gebruikt het Hebreeuws het woord דָּרַךְ/DàRàK. Het bekende woord דָּרַךְ/DèRèK wordt daarvan afgeleid. Het wordt meestal met ‘weg’ vertaald, maar dan gaat het niet om een *aangelegde* weg, een soort straat, maar om een *richting die ingeslagen wordt, een route die genomen wordt.* DàRàK Hà-GàT betekent niet zozeer: *het belopen van zo’n bak, als wel: de manier van doen kiezen die bij het werken in deze bak hoort.* Datzelfde werkwoord DàRàK, dat het beste kan worden vertaald met ‘de weg nemen van’, wordt dan in Jes.63 vs3 gecombineerd met het woord PoeWRáH. In Haggai 2:17 blijkt het te gaan om een bak van een bepaalde

12. Hebr. נְעֻמָּוֹת/NeNGieMóWT, het alleen maar voorkomende vrouwelijk meervoud van het

bijvoegelijk naamwoord נֶעֱמָה/NáNGieM, waarvan de betekenis ‘mooi’ vooral betrekking heeft op zang en muziek, op stem en spraak, vandaar de vertaling ‘klankmooi’, gevormd naar analogie van ‘beeldschoon’. Het vrouwelijk meervoud wordt in het Hebreeuws ook gebruikt voor de aanduiding van iets algemeen.

13. Zie bv. Benzinger Hebräische Archäologie, Tübingen 1907 Par.31, S. 143.

grootte. een kuip wellicht, niet in de rotsen uitgehouwen, maar van
hout gemaakt. In zo'n bak werd niet gelopen, maar er werd in gewerkt
met grote platte stenen die de druiven uitpersen.

In Jes 63 gebruikt de profeet dit beeld om duidelijk te maken wat die-JHWH-
van-Israël aan het doen is met de volken die Israël hebben doen ondergaan.
In vs 1 horen we dan de vraag: Wie is deze die uit Edom komt (en het
Hebreeuwse woord 'Edom' is verwant met het woord door 'rood')? en in vs 2
de vraag: Waarom zijt gij rood aan uw gewaad? Het antwoord luidt dan:
Ik heb met hen gehandeld zoals in een kuip gehandeld wordt met druiven.
En dan vervolgt de profeet even later met: en gespat is hun NèTSàCH op mijn
gewaden. Met dit Hebreeuwse woord **onderbreekt** de profeet m.i. de
beeldspraak van het druivenpersen. Wat die-JHWH-van-Israël aan zijn
gewaden heeft zitten is, aldatgene waarmee Edom en andere volken zich
belangrijk achten, waarop ze zich laten voorstaan - en dat is in de eerste
plaats hun godsdienstigheid, hun cultus en hun - oeroud geachte! - vieringen. Het is
belangrijk hier het woord נֹצֵחַ/NèTSàCH met 'voortgaande gevierdheid' te
vertalen. En dat eveneens te doen in vs 6, waar we lezen: "en ik doe afdalen
hun voortgaande gevierdheid tot het land". De Statenvertalers hebben hiervoor
gekozen, ondanks het feit dat reeds de LXX voor de vertaling
'bloed'(αἷμα/haima) koos.

Gevolgen voor het taalgebruik.

Uit dit onderzoek blijkt, dat ons begrip 'eeuwigheid' aan dit Hebreeuwse woord
vreemd is. Hoewel dit Nederlandse woord herinnert aan het woord 'eeuw', een
eindeloois lijkende, want de mensenleeftijd overschrijdende, periode van honderd jaar,
heeft het de notie van tijdloosheid gekregen. Zo'n notie is vreemd aan de gehele taal-
en leefwereld van TeNaCH. Er is in TeNaCH überhaupt geen sprake van een
gelijkmatig abstracte klokke-tijd. Het Hebreeuwse woord voor 'tijd', נֶתַח/NGÉT, duidt
altijd op een, door begin einde begrensd en door concrete ergens plaatsvindende
gebeurtenissen gevuld, tijd. Ook in het Hebreeuwse woord נֹצֵחַ/NGóWLÁM gaat
het niet om een tijdloosheid, maar allereerst om deze concrete wereld(tijd) en dan ook
een na deze komende andere en betere wereldtijd. Het begrip נֹצֵחַ/NèTSàCH past
daarin; het duidt 'voortgang' aan.

Gevolgen voor de betekenis.

Maar het Hebreeuwse begrip qualificeert die voortgang meteen: het *vieren* gaat voort,
een 'vieren' dat zich allereerst manifesteert in het gemeenschappelijk musiceren en
zingen, dat tegelijk tot ritmisch begewegen, tot dansen brengt. Dat verbaast niet, want
muziek en zang, de verhoogde toon, de ritmisch klinkende tekst en ritmische
beweging in dans en samenspel vormen de oorsprong en de basis van de humaniteit.
Deze levensuiting plaatst de mens in een ruimte naast en boven de zorg c.q. strijd om
het dagelijks bestaan c.q. overleven en in een houding waarin zij/hij ontvankelijk is
voor 'meer dan het gewone' (= vaak het 'ordinaire' en krijgt het stempel van het
'gemene') en het samenspel met God beginnen kan. Hoewel in alle godsdiensten de
muziek en de zingende voordracht van heilige teksten een centrale plaats inneemt,
wordt alleen van die-JHWH-van-Israel gezegd, dat zijn regeren rust op het zingen van
Israël; de zangen zijn keerpunten, het lied van Mozes (Ex.15), het lied van
Debora(Richt.5), het lied van Maria (Lucas 2), maar ook het lied van de liefde van
Paulus(I Cor.13) en het zingen in de Openbaring van Johannes. Wie gaat zingen en

musiceren, dansen en spelen, laat de zorgen en de strijd varen en laat de krampachtigheden en gespannenheid los en ‘viert de teugels’, dat is laat het vol vertrouwen over dat er gezorgd *wordt*. Dit loslaten en stoppen kenmerkt ‘vieren’ niet minder dan vreugde en vrijheid dat doet. In dat gebied vallen in deze teksten de eigenlijke beslissingen. Wie heeft het juist dáár voor het zeggen; aan wie vertrouwen we ons dáár toe? Deze notie staat ook centraal in het begrip שָׁבַת/SCHàBàT. Ook daar gaat het om vieren als een stoppen en loslaten EN een vieren van bevrijding en liefde. Het is de opdracht voor elke zevende dag van de week. Daarop richt God heel zijn bezig zijn met land en water, zon maan en sterren, planten en dieren en tenslotte mensen in en de ‘geschiedenis’ begint met het ‘sabatten’ van God met alle ingezegenden, mensen, dieren, vissen, vogels, geholpen door zon maan en sterren op het droge temidden van de wateren. Maar ditzelfde loslatende en bevrijding belevende vieren stelt het begrip נֶחֱמָה present tijdens de andere zes dagen. Aan elke activiteit kan het gekoppel;d worden; dat is wat de Levieten hebben te doen volgens vooral de Kroniekenboeken. Zonder die koppeling worden mensen in hun daden en woorden stuurloos; daarom ligt daar het instrument waarmee die-JHWH-van-Israel regeert. Hier ligt de reden van de Joodse ‘berachoot’, de (in-)zegeningsteksten waarmee in de Joodse praxis zoveel handelingen (niet alle! en die keuze luistert nauw!) worden begeleid - meer nog geleid.

Gevolgen voor de theologie.

De gevolgen hebben op twee theologische them’s betrekking.

In de eerste plaats de toekomstverwachting en vooral de eschatologie.

Dit onderzoek bevestigt, wat al geruime tijd onderkend is, dat in de theologie van het Oude Testament alleen plaats is voor een voortgang van de geschiedenis en dat in deze Hebreeuwse teksten alleen sprake is van *tijden*, die elkaar afwisselen, op elkaar volgen en elkaar ook kunnen overlappen; want een moderne strikt lineaire tijd, die als constant continuüm¹⁴ de gebeurtenissen draagt, is in deze teksten nergens aan de orde. Er is altijd een ‘later’ ofwel met het Hebreeuwse woord אַחֲרַיִת/ ‘àCHæRieJT. Dit woord wordt in de oude Griekse vertaling van het OT, de Septuaginta (LXX), met het Griekse woord εσχάτων/eschaton weergegeven. Dat betekent laatste, het is naar de vorm een superlatief, maar heeft in het Koinè-Grieks,

14. Dit continuüm heeft het Griekse begrip chronos meegekregen. De chronologie. d.w.z. het plaatsen van veel, ver van elkaar plaatsvindende, gebeurtenissen op een tijdslijn, d.w.z. op een ‘jaartallen-lijn’, is de kern van Herodotus ‘historia’ ofwel ‘onderzoek’. Wie zich daarmee inlaat, staat heel anders in het leven, dan wie leven in tijDEN, in tijdskringen. Het historisch chronologisch onderzoek is de basis voor de vaststelling van synchroniciteit. Dit begrip speelt in het werk van prof.dr J.H.van den Berg een beslissende rol. Dat daar de ingang ligt voor methodologisch kritiek op de metabletisch methode, heeft Hub Zwart in zijn boek “Boude Beweringen”(Klement, Kampen 2002) aangetoond. M.i. echter kiest van den Berg hier alleen een uitgangspositie in de moderne, door de wetenschappene gedomineerde, werkelijkheid. Vanaf deze positie, die hij zo nauwkeurig mogelijk door historisch onderzoek onderbouwt, opent hij ons doorkijkjes op een ervaringswerkelijkheid, die niet alleen in het verleden - en dus voor de bijbelse c.q. Oudtestamentische mens - dominant was, maar ook voor ons nu steeds belangrijker wordt. Het begrip ‘ervaringswerkelijkheid’ kan ons daarbij goede diensten bewijzen, omdat het enerzijds bereikt, dat ervaring en werkelijkheid op elkaar betrokken blijven en anderzijds, dat de spanning, bijna antagonie, tussen ervaring en werkelijkheid blijft. Wie als modern/postmodern mens serieus de bijbelse teksten wil trachten te verstaan, zal zich dienen te verdiepen in de bijbelse ‘ervaringswerkelijkheid’ en daartegenover positie moeten kiezen; daarbij kan de lectuur van het metabletische werk van Van den Berg onschatbare diensten bewijzen.

waarin ook de LXX is geschreven, een meer comparatieve functie gekregen¹⁵. De Joodse vertalers van de Hebreeuwse tekst hebben dit woord in deze afgevlakte betekenis gekozen, want het bijbels Hebreeuws kent deze indeling in een ‘stellende’ een ‘vergrotende’ en een ‘vertreffende’ trap (vgl mooi, mooier, mooist) niet¹⁶. De vertaling ‘laatste dingen’ voor ‘ta eschata’ of ‘ton eschaton’ is niet in overeenstemming met het Hebreeuws en zelfs niet met de Griekse vertaling daarvan in de LXX. Het gaat om het ‘late’ en niet om het ‘laatste’; er is altijd weer een ‘later’; er is geen eind-der-tijd, want er is geen einde aan de tijden¹⁷. Er is wel sprake van vervulling van tijden. Want het late, en het latere, is het *komende*, de beweging, die in gaat tegen de chronologie (in meer dan één betekenis) en de geschiedenis zuivert en alle leven redt en tot Sabbath brengt.

Het tweede theologische thema is de liturgie, het vieren. Het wordt door dit Hebreeuwse begrip אָחַרִית/NèTSàCH nauw aan het eerste thema verbonden.

Want het gaat niet over ‘voortgang’ als zodanig, maar over de voortgang van het vieren. Vieren is niet een extra of luxe, zoals de Sabbath niet alleen vrije dag is als een extra dag. Met de Sabbath begint de geschiedenis en daarom begint die geschiedenis bij Gen.2:1! Wie niet viert, leeft niet als een mens(-engemeenschap). Maar dan is de **manier waarop** er gevierd wordt beslissend voor het menselijk (samen-)leven. De kerk dient te beseffen, dat zij hiervoor volstrekt afhankelijk is van de Joodse geloofsgemeenschap. De vroegste Christelijke gemeenschappen, die voornamelijk uit Joden bestonden¹⁸, leefden liturgisch zoals de rest van de Joodse gemeenschap. Dat betekent, dat ook de tempeldienst in allerlei opzichten, werd voortgezet zoals in de Oosterse vormen van Christendom¹⁹. De verwoesting van de Jeruzalem en van Jeruzalem in het jaar 70 is zowel binnen de Christelijke geloofsgemeenschap als binnen de Joodse geloofsgemeenschap ervaren als een cesuur en beleden als een gebeurtenis waarin Gods gericht voelbaar werd. Maar terwijl voor de Christelijke kerk deze gebeurtenis de definitieve verwerping door God van het

15. Zie Blass-Debrunner, Grammtik des neutestamentlichen Griechisch, Göttingen 1959 S.40-42.

16. Voor de betekenis van het Hebreeuwse woord אָחַרִית/àCHæRieJT citeren we hier E. Jenni uit zijn artikel in THAT, München 1979(Bd I, S. 114/115): “Zum Verständnis dese Wortes sind weniger die griech. Wiedergaben in der LXX als vielmehr gewisse Analogien in den verwandten Sprachen zu beachten(.... Aram.; Akk. Nab. “Nachkommenschaft”). Hält man sich ferner vor Augen, dasz das Hebräisch beim Adjektiv keine besondere Form für den Komparativ oder den Superlativ unterscheidet und dasz wie in den meisten Sprachen nicht ein abstrakter Zeitbegriff vom “Zeitinhalt” gesondert wird, so ist die Verwendung von ‘aharit in der Grundbed. “was nacher kommt” an allen alt. Stellen zwanglos erklärbar”.

17. En hier blijkt het bijbels/oudtestamentisch gehalte van de dogmatiek F.W.Marquardt, die onder het opschrift ‘eschatologie’ wel nadenkt over het komende, maar niet over het einde. Zijn gedachtengangen sporen daarmee (en dat is ook zijn voornaamste doel) met de traditie van het Jodendom en dat betekent een ‘eindeloos uitstel’ van de parousia, van de werderkomst, maar dat is eigenlijk de komst, van de Messias en daarmee van de bevestiging van de Mesianiteit van Jezus. Het Messiaschap van Jezus is onze hoop! En door die ‘mogelijkheid’ houden we onze gespannenheid (en dat is een adequatere vertaling van het Hebreeuwse woord אָחַרִית/TiQ`WáH) op die-JHWH-van-Israël vol.

18. Dit is op grond van veelvuldig kerkhistorisch onderzoek duidelijk geworden Ook sociologisch onderzoek, zoals dat van Rodney Stark: “The Rise of Christianity: a sociologist reconsiders history”, Princetown University Press 1998, vertaald: DE EERSTE EEUWEN ten Have Baarn 1998, bevestigt dit.

19. Dat geldt vooral voor de kleine op de eerste eeuw terug te voeren oude Christelijke gemeenschappen in Irak, Pakistan en India, bij wie de liturgie nog in Aramese taalvormen wordt gevierd.

Joodse volk en vooral van het Joodse geloof inhield, betekende het voor de Joodse geloofsgemeenschap de noodzaak van bezinning en hernieuwing die gestalte kreeg in de Talmud. De kerk heeft met haar interpretatie van de verwoesting van Jeruzalem en van de tempel een ernstige, zo niet fatale misstap²⁰ begaan. In de lijn van deze verwijdering van de Joodse gemeenschap (in de dubbele betekenis van het woord) heeft de kerk ook uit haar liturgie de Joodse tradities grotendeels verwijderd. En om de oorsprongen van die tradities gaat het in het begrip **תְּצַחֵן**/NèTSàCH, voortgaande viering. Bezinning op en onderzoek naar de inhoud van ook deze Hebreeuwse teksten is voor de vernieuwing c.q. zuivering van de kerkelijke liturgische praxis van groot belang²¹. Christelijke liturgie is Joods of die is anti-Joods en dus heidens. Nog altijd is de manier waarop in Joodse vieringen, zoals b.v. de sabbath, het pesach, grote verzoendag, loofhuttenfeest, chanoeka, purim, maar ook in het Joodse begrafenissen en rouwceremonieel, de nauwe verbinding tussen materialiteit en zinverlening, of wel tussen overleven en leven, ofwel tussen lichaamziel en windgeest gestalte krijgt, indrukwekkend. En om die verbinding gaat het in het woord **תְּצַחֵן**/NèTSàCH: voortgang-en-viering. Om die verbinding gaat het ook in het, van dit woord afgeleide, opschrift boven 55 psalmen. In de kloostertraditie vormen de psalmen - gelukkig - nog steeds de kern van de liturgie. Die psalmtteksten gaan over de menselijke wederwaardigheden c.q. bitterheden. maar geplaatst in en betrokken op de komende bevrijding en vervulling, op 'later'.

20. Ook hier zijn de overwegingen van F.W. Marquardt uitermate ter zake.

21. Mogelijk geldt dat ook voor het Jodendom, maar daar dient de kerk zich niet in te mengen. Mogelijk - hopelijk - komen we elkaar daar weer echt tegen.